

Billion Muslims Really Think: An Answer to a Recent Gallup Study, Based on the „World Values Survey“ (2009). Obecně vzato, knihu lze zařadit k širšímu a stále sílícímu proudu kvantitativních a komparativně laděných analýz názorů, postojů a hodnot muslimů celého světa (např. Ronald Inglehart a publikace sepsané na základě několika vln *World Value Survey*, výzkumné projekty organizací *Arab Barometer* či *Pew Research Center*), které posouvají naše poznání islámského světa na prahu 21. století a kritizují zjednodušující teze o „střetu civilizací“, jde z akademického hlediska o počin spíše slabší, který je nutno korigovat a konfrontovat s výzkumnými nálezy dalších autorů.

Karel Černý

Kris, Ernst – Kurz, Otto: *Legenda o umělci. Historický pokus. Praha: Arbor vitae a VŠUP, 2008 (z německého originálu *Die Legende vom Künstler* vydaného v roce 1934 nakladatelstvím Krystall-Verlag přeložila Petra Maťová), 160 stran.*

Staré knihy se znovu vydávají z různých důvodů – z nostalgie, úcty ke klasikům, nejlépe i pro poučení a inspiraci. V sociologii je v tomto směru vše problematičtější, neboť v ní texty a témata zastarávají nejen prostřednictvím nových pohledů a objevů, ale i tím, že sama společnost, coby objekt zkoumání, se neustále proměňuje a před sociologickými popisy prchá. Jestliže se podaří nalézt knižní klenot, který za pětasedmdesát let nezastaral snad ani v jediné větě, můžeme mluvit o malém zázraku. *Legenda o umělci* Ernsta Krise a Otto Kurze, dvou představitelů proslulé vídeňské školy dějin umění, takovým zázrakem skutečně je. Ačkoliv tedy jde o knihu z díl-

ny kunsthistorické, je od začátku do konce také dílem sociologickým, což na několika místech říkají i samotní autoři.

Tématem *Legendy o umělci* je proces umělecké tvorby – oblast, o které ani dnes nevíme příliš. Pochopit jak a proč vzniká umělecké dílo se lidé snaží nesmírně dlouho a přes veškeré psychoanalytické přístupy celkem bez kloudného výsledku. Jak uvádí již v předmluvě Ernst Gombrich, v mládí oblíbený asistent obou autorů, Kurz a (především) Kris byli také ovlivněni psychoanalýzou, ovšem jejich přístup tu je jiný tím, že se nesnaží vysvětlit, jak tvoří umělec opravdu, nýbrž jak společnost tvoří umělce a jak si společnost myslí, že umělec tvoří. Autoři výslovně chtějí položit základy „pro budoucí sociologii umělce“ (s. 18). Z hlediska dneška působí takový cíl neobyčejně skromně, stejně jako podtitul knihy – *Historický pokus*. Přestože se zde autoři věnují výhradně umění výtvarnému, mnohé z poznatků lze snadno sledovat i u umělců obecně.

Kris a Kurz si kladou otázku, jaký je vztah okolního světa k umělci, a odpověď hledají v poměrně samozřejmém zdroji těchto informací, totiž v životopisech. Ponechávají však stranou jakékoliv pátrání po tom, nakolik jsou tyto zdroje pravdivé, nakolik odpovídají skutečným životům, jež popisují. Chtějí odhalit, co se v těchto vyprávěních často a pravidelně opakuje, jakým způsobem životopisci vytvářejí onu *legendu o umělci*. Nesnaží se tedy vidět umělce v jeho prostředí, ale hledají, co bylo v historii (a dodejme, že bývá i v současnosti) typické pro životopisy. Vycházejí při tom z ohromující zásoby biografické literatury, přičemž se neomezují jen na umělce evropské, ale ilustrují své teze i prostřednictvím paralel orientálních, zejména východoasijských.

Pro vznik biografii umělců je třeba, aby společnost měla především dvě vlast-

nosti: jednak musí vůbec umělce spojovat s jeho dílem a jednak musí osobnost umělce považovat za hodnou pozornosti – status umělce musí být alespoň o něco vyšší než status obyčejného řemeslníka. V tomto smyslu je významné, že tvůrci začali svá díla podepisovat, což je první pevné sepětí umělce s dílem. Ve starém Řecku (ale až v 6. století před Kristem) a posléze v Římě a v raném středověku byli umělci až na výjimky anonymní. Jakmile byl uchován umělec podpisem, mohl být zvětšen i životopisem.

Kris s Kurzem sledují v životopisech jednotlivé anekdoty – dílčí příběhy s pointou, formálně vystavěné jako vtíp, ne však nutně vtípné. Z anekdot potom vychází představa o typickém umělci. Dva základní motivy ve vyprávěních se vztahují k umělcovu mládí a k nějakému jeho výkonu. Umělec v životopise projevuje svůj talent už od dětství, přičemž bývá dílem nějaké náhody objeven. Takové náhodné události popisuje již starořecký Dúris ze Samu, v Římě pak Plinius. Později se typickým umělcem v tomto smyslu stane mladý pastýř Giotto, který kreslil zvířata ze svého stáda a byl náhodou objeven kolemjdoucím znalcem Cimabuem, jenž rozeznal Giottovo nadání. Zároveň bývá součástí těchto anekdot významný fakt, že umělec neměl žádného učitele, čímž budí ve srovnání se svými současníky dojem něčeho nového, revolučního. Například řecký sochař Lýsippos byl kovářem, ovšem po náhodném setkání s malířem Eupompem, který prohlásil, že je třeba napodobovat přírodu a nikoli jiné umělce, se rozhodl stát sochařem. Bez ohledu na pravdivost těchto anekdot dokládají Kris a Kurz, že „počet totožných nebo analogických zpráv je přímo nedohledný“ (s. 22).

Pokud jde o umělcovy výkony, z anekdot jsou zřejmé dva pohledy na to, co spo-

lečnost očekává. Jak bylo uvedeno v předchozí anekdotě o Lýsippovi, umělec má co nejlépe napodobovat vzor přírody. Zejména v renesanci se však u umělce cenila i fantazie – tento pohled původně vychází z mýtické představy o tvořícím Bohu, umělec jakožto Bůh nemá přírodu kopírovat, ale překonávat. Autoři si velmi dobře všímají spojování umělce s čímsi božským i ve zdánlivých maličkostech. V důsledku představy o nezkratném tvůrčím pudu, kdy umělec tvoří „v divokosti smíšené se šílenstvím“, což je představa kontrastující se středověkým nahlížením, se například v renesanci začala cenit nedokončenost – vznikl zájem o kresby a skici, v uchvácení božským tvůrčím procesem se objevila estetika nedokončenosti.

Až neuvěřitelně častým motivem v anekdotách je zpráva o tom, že „mistr maloval nějaký objekt z přírody tak dovedně, že jej diváci považovali za skutečnost“ (s. 22). Typická anekdota (známá již od zmíněného Dúrida) vypráví o řeckém malíři Zeuxiovi, který údajně namaloval vinné hrozny tak, že do nich klovali vrabci. Anekdota ještě pokračuje tím, že Zeuxia k sobě pozve malíř Parrhasius a prosí ho, aby odhrnul závěs, který je ale také jen namalovaný. Tento životopisný motiv je tak oblíbený, že zjevně ovlivnil i samotné umělce, kteří podporovali své legendy tím, že malovali do svých obrazů věci, které by bylo možné považovat za živé. Proto byl na obrazech tak často například hmyz – mouchy byly oblíbené od 15. století zejména u nizozemských a německých malířů, objevovaly se ale třeba i v Číně. Kris a Kurz upozorňují, že mouchy občas mistrům přimalovávali na obrazy i jejich žáci – ti potom mohli v biografických anekdotách takto demonstrovat svůj talent v mládí (a též překonat svým uměním umění učitelovo), pokud se například mistr pokusil namalovaný hmyz odehnat.

Dalšími oblastmi, jimiž se autoři zabývají, jsou magické vlastnosti uměleckého díla (ztotožnění člověka zobrazeného a skutečného, základy zobrazování) nebo vztah biografických anekdot k různým mýtům, zejména k příběhům o Héfaistovi, Prométheovi, popřípadě o architektch babylonské věže. „Mýtus připisuje umělci dvojitý výkon: že vytváří lidi a navrhuje stavby, které sahají do nebe, anebo se svou krásou a velikostí měří s příbytky bohů. Oba zasahují do výsad božstva a oba zasluhují boží trest“ (s. 83).

Závěrečná kapitola je věnována postavení a vlastnostem umělce, jak jsou popisovány v biografické literatuře. Text zde přetéká tématy, která jsou leckdy jen krátce načrtnuta nebo naznačena. Píše se tu o tom, jak umělec dává najevo svou virtuozitu (kupříkladu neuvěřitelnou rychlostí či přesností), jak si geniální umělec získává respekt před laiky (případně je zesměšňuje), jaká si mistři hlídají tajemství, ale i o tom, že proces umělecké tvorby někdy bývá popisován jako sexuální akt. Obvyklé jsou také způsoby usuzování na osobnost tvůrce z jeho díla, z čehož vycházejí jak představy o rozržitém umělci (později též vědci), který ponořen ve vlastní myšlenky nevnímá okolí, tak o umělci tvořícím v opilosti, samotě nebo v extázi. Mezi typickými anekdotami zde najdeme i příběhy čínské, například „Li Chengovi (10. století) bylo třeba dolévat nápoj, dokud nebyl úplně opilý; pak, a ne dříve, vzal do ruky štětec“ (s. 118) nebo „když Han Gan maloval koně, sám se stal koněm“ (s. 119).

Ernst Kris a Otto Kurz upozorňují, že životopisy nejenže popisují vztah společnosti a umělců – vytvářejí jakýsi sociální model umělce, ale samotní umělci se zároveň tomuto modelu podvolují. Tendence vyhovovat typickým modelům umělce se podle autorů neukazuje pouze v rovině zá-

měrného počínání (sebestylizace), ale též ve sféře nevědomého.

Aktuálnost *Legendy o umělci* je zřejmá – způsoby, jak biografická literatura (a dnes už nejen literatura) obestírá umělce tajemstvím, se příliš nemění, vazba na mýty a předcházející příběhy uměleckých géníů je velmi silná. Autoři zajímavého, ač místy redundantního doslovu to shrnují následovně: „Těchto biografických klišé se užívá (...) od dob antického Zeuxida až po automytologizační postupy Marcela Duchampa, Josepha Beyuse či Yvese Kleina. Biografické vzorce, zvláště náhody, neuvěřitelné životní epizody a anekdoty ze života mistrů fungují neustále, zjemňují se, jsou méně průhledné, ale jejich cílem je stále ideologická podpora, cílená a stále sofistikovanější manipulace s představou geniálního umělce.“

Je škoda, že autoři nemohli v práci na tomto tématu pokračovat dále, neboť byli toto jen *historický pokus*, jak sami svůj text označili, pak by jejich další pokusy a výsledky musely být dílem monumentálním. *Legenda o umělci* ukazuje krásnou a zábavnou vědu, za níž se ovšem skrývá tvrdá práce, nadšení a talent. Je v ní vidět vše, čím autoři doslovu výstižně charakterizují celou vídeňskou školu dějin umění: „trpělivost archivní myši“, „vysoký stupeň spekulativního uvažování“ a k tomu nepřehlédnutelné schopnosti spisovatelské. Vydaní českého překladu této knihy bylo v mnoha ohledech činem moudrým.

Miroslav Paulíček

Stanislav Holubec (ed.): *Válka, mír a politická moc*. Praha: Svoboda servis, 2008, 112 stran.

Knihy *Válka, mír a politická moc* je sborníkem prací českých autorů, zabývajícím se